

<https://>

УДК 929:82](477)1863/1910Грінченко Б.Д.+ 821.161.2.09188/189+ 329.7(091)(477)

Юрій Беззуб,

старший викладач,

Київський університет імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна

e-mail: y.bezzub@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4978>

Web of Science Researcher ID: GNM-9515-2022

Scopus Author ID: 57218449833

Ірина Беззуб,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: irabezzub@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>

Web of Science Researcher ID: GNP-5437-2022

БОРИС ГРІНЧЕНКО І БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ. (МАТЕРІАЛИ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ Й ПОЛІТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ)

Досліджено становлення національного світогляду та громадську діяльність Б. Грінченка наприкінці 1880-х – на початку 1890-х років. Висвітлено запропоноване ним концептуальне трактування Т. Шевченка як творця виразної ідеї окремішності і самостійності української нації. Показано вдалу спробу Б. Грінченка покласти Шевченкові «національні ідеали» в основу ідеологічної доктрини нового покоління політично активної української молоді, яка самовизначалась як «українські націоналісти-народолюбці» і створила Братство тарасівців. Проаналізовано роль Б. Грінченка у виникненні та діяльності Братства.

Ключові слова: Борис Грінченко, Братство тарасівців, Тарас Шевченко, український національний рух, інтелектуальна біографія, політичні погляди, ідеологія, нація.

Братство тарасівців посідає визначне місце в українському національному русі кінця XIX ст. В окремих публікаціях за ним закріплюється статус першої таємної політичної організації, яка у своїй програмі містила

заклик до боротьби за самостійну Україну. Очевидно, початки такого погляду на Братство було закладено одним із його засновників І. Липою. Щоправда, зроблено це в публікації через 30 років після створення товариства. Оцінюючи першу публічну програму Братства «Символ віри молодих українців» (1893 р.), І. Липа зазначав: «Пам'ятаю, було зафіксоване земельне питання (націоналізація землі, як тепер у с.[оціалістів]-р.[еволюціонерів]), робітниче, як у звичайній програмі с.[оціал]-д.[емократів], а щодо політичного, то страшно сказати! – сепаратизм, самостійність України. Іншої України, як самостійної, Тарасівці собі й не уявляли» [1, с. 264]. Дослідник Братства С. Наумов слушно зауважував, що «така ретроспективна оцінка не підтверджена іншими джерелами і демонструє явне бажання автора поставити платформу тарасівців на один щабель із значно пізнішими партійними програмами, приписати братству власні погляди 20-х років ХХ ст.» [2, с. 42]. Однак вона міцно вкоренилася в історіографії, шкільній історії, уяві зацікавленої історією публіки.

Насправді політична програма тарасівців базувалася на постулаті окремішності і самостійності української нації та необхідності здобути національну волю для українського народу. Її складниками були ліквідація абсолютистської російської імперії, яка перетворилася на гальмо прогресу окремих націй; ліквідація самодержавства (як і будь-якого «абсолютизму», «деспотизму з боку імператора» чи «дужчого народу»), «опікунства над націями» взагалі); запровадження федеративного ладу в тих державах, в яких перебували українські землі; повна автономія для всіх народів російської імперії; проведення децентралізації; соціальна рівноправність; свобода сумління й віросповідання; толерантність у міжрелігійних відносинах [3, с. 20–21, 25].

У національно-культурній сфері програма передбачала визнання української мови найважливішим чинником існування нації, тому рідна мова має запанувати в родині, в усіх приватних і загальносуспільних справах, громаді, літературі і навіть у взаєминах з усіма іншими народами, що живуть в Україні; необхідність послугування українською мовою в початковому (домашньому) навчанні й вихованні дітей; встановлення контролю над освітою і вихованням призначенням свідомих українців на ключові посади, через які «можна впливати на просвіту, повертаючи її на українській ґрунт» [3, с. 23–25].

Варто зазначити, що дослідження діяльності Братства ускладнюється обмеженістю об'єктивних документальних матеріалів. Крім того, вихід на історичну арену на початку ХХ ст. українських політичних партій затьмарив історію товариства, про яке навіть фахівці мають обмежену

й суперечливу інформацію. Нез'ясованим залишається й питання про роль Б. Грінченка у заснуванні, виробленні програми, діяльності Братства, хоч воно здавна цікавило вчених, і отже, виникало у грінченкознавчих дослідженнях. Тож сьогодні ця частина інтелектуальної й політичної біографії Б. Грінченка досі детально не з'ясована з тієї ж причини нестачі документальних і мемуарних свідчень.

Відома історіографія Братства, включно із сюжетами участі Б. Грінченка в ньому, проаналізована у працях С. Наумова [2, с. 36–44; 4, с. 55–63; 5]. У них розглянуто загальні праці, оглядові статті, дослідження про окремих членів товариства, досить фрагментарну джерельну базу (переважно нечисленні спогади братчиків), архівні матеріали слідчих справ і т. ін. [2, с. 36, 43–44]. Але навіть залучення всього комплексу відомих матеріалів залишає чимало невизначених сторінок в історії Братства, зокрема й щодо участі в ньому Б. Грінченка.

Мета статті – дослідити громадську діяльність Б. Грінченка наприкінці 1880-х – на початку 1890-х років у широкому контексті формування шевченкоцентричної національної ідеології діячів молодшої генерації української інтелігенції, які самовизначились як «українські націоналісти/націоналісти-народолюбці» і створили Братство Тараса Шевченка.

За домінуючою версією, товариство створене влітку 1891 р. харківськими студентами І. Липою, М. Байздренком, М. Базькевичем і дрібним урядовцем В. Боровиком під час проведення статистичних робіт на Полтавщині під керівництвом статистика і члена Старої Київської громади О. Русова. Перебуваючи в с. Глинську на Сумщині, товариші реалізували давню мрію – відвідали могилу Т. Шевченка, на якій дали обітницю всіма засобами поширювати серед українців його безсмертні ідеї. Так в літературі фіксується початок Братства Тараса Шевченка, засновників якого об'єднали палкий патріотизм, прагнення боротися за національне відродження українців проти денационалізації і зросійщення. Цей епізод засвідчений практично усіма учасниками братства [2, с. 37]. Однак у деяких джерелах, зокрема в «Енциклопедії українознавства», серед засновників товариства названо Б. Грінченка, щоправда, без доказів чи аргументації [6, т. 8, с. 3131]. Схожа ситуація і щодо належності до фундаторів товариства М. Міхновського, про що твердить П. Мірчук [7, с. 14]. Дослідник С. Наумов називає такі твердження «неточностями», підкреслюючи, що для М. Міхновського П. Мірчук «навіть вигадав промову, нібито виголошену ним на Тарасовій могилі, в якій він пропонував створити братство» [2, с. 37].

Справді, документальних підтверджень присутності Б. Грінченка в гурті засновників Братства досі невідомо. До того ж, під час згаданих подій

влітку 1891 р., (інколи називається 1892 р.) Б. Грінченко учителював у земській школі в с. Олексіївка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії, куди його в 1887 р. запросила попечителька школи, відома тоді освітня діячка Х. Д. Алчевська [8, с. 45–49]. Про участь Б. Грінченка у Братстві взагалі маємо невиразні, туманні формулювання, на зразок «був серед активних діячів», «належав до тарасівського гуртка, створеного в Києві В. Боровиком у складі Б. Грінченка, Є. Тимченка, М. Міхновського, М. Кононенка, О. Черняхівського, М. Вороного, В. Самійленка» (хоча відомо, що до 1902 р. Б. Грінченко ніколи постійно не жив у Києві – *Автори*) тощо. Показово, що в академічній «Енциклопедії історії України» Б. Грінченка взагалі не названо серед членів Братства [9].

Іншим важливим, але досі не розв'язаним залишається питання авторства першої публічної програми Братства тарасівців «Profession de foi молодих українців» («Символ віри...» – *Автори*) 1893 р., опублікованої у львівській «Правді» [10, с. 201–207]. Найімовірнішим її укладачем вважається І. Липа, але, наприклад, дослідник В. Дорошенко, невідомо на яких підставах, називав її авторами Б. Грінченка й Т. Зіньківського [11, с. 27–28]. Справедливість такої думки рішуче заперечував Ю. Липа [12, с. 348]. П. Мірчук безпідставно приписував авторство «Символу віри...» М. Міхновському [7, с. 15]. Як вважає С. Наумов, авторство І. Липи підтверджують не тільки його спогади, а й видається цілком логічним з огляду на його тогочасну провідну роль у братстві. Однак дослідник підкреслює і внесок у цю справу Б. Грінченка, «який користувався серед молоді авторитетом знаного поета і радикального українського діяча». Відомо, що восени 1892 р. І. Липа більше тижня жив у подружжя Грінченків у с. Олексіївці на Катеринославщині, обговорюючи майбутній програмний реферат. Очевидно, С. Наумов мав рацію, коли стверджував, що Б. Грінченко безперечно знав зміст цього документа ще до його опублікування [2, с. 42].

І. Липа згадував про свою поїздку восени 1892 р. у справах Братства до Олексіївки, «...звідки нам світило у тодішній темряві ясними зорями»: «В Олексіївку приїхав пізно ввечером і перепинив господарям (Грінченкам) їх роботу; набік пішла поезія, написана до половини, набік суворий режим, потяглися щирі розмови далеко за північ... А вранці я побачив і те, що немало мене цікавило, дочку їхню Настусю, років вісьми, і тут уперше на своєму житті почув од інтелігентної дитини чисту українську мову. Цей факт надзвичайно зворушив, бо українофіли намагалися нам довести, що при таких обставинах, коли для школи потрібно дітям знання московської мови, не можна, не потрібно їх силувати, калічити, нав'язувати їм мову вкраїнську, бо все своє життя потому будуть плакаться на батьків

за незнання мови московської. “На таке насилля над дитиною ви не маєте морального права”, – говорили вони. І от до мене промовляє дитина, батьки якої переступили це “моральне право” дитини, що зовсім не говорить по-московському... Привіз я з цього села в культурний Харків од народного вчителя дуже багато: чимало літературних новин, інтересних подій з тодішнього українського життя у нас і за кордоном, привіз відомості і про чудодитину, що говорила виключно українською мовою, при тому не жаргоном, а чисто літературною...» [13, с. 39–40].

За відсутності прямих свідчень про участь Б. Грінченка (або й інших людей) у формальному створенні Братства та розробленні його програми (на нашу думку, ці питання є не такими вже й принциповими й вирішальними, оскільки, найімовірніше, ідея створення товариства і зміст його програмного документа викристалізувалися в ході колективних, громадських обговорень, а факт фіксації результатів на папері, надсилання до Львова тощо є питаннями другорядними) варто змінити вектор наукових пошуків за рахунок розширення дослідницького поля. Ідеться про спробу розглянути тогочасну Грінченкову громадську діяльність в ширшому контексті інтелектуального становлення молодого покоління української інтелігенції, представники якого й надали організаційних форм народженій течії «українських націоналів-народолюбців» у вигляді регіональних груп і гуртків, які й об’єднувалися у Братство тарасівців.

Саме наприкінці 1880-х – на початку 1890-х років Б. Грінченко стає відомим діячем в обох частинах України одночасно як широкому загалу «старих культурників», так і «молодих політиків» – «націоналів-народолюбців». Крім письменницької, педагогічної, публіцистичної діяльності, причиною зростаючої громадської популярності і впливовості Б. Грінченка стало започаткування ним перших публічних диспутів із загальноновизнаним авторитетом в українському русі М. Драгомановим («Чудаком») навколо питання про ставлення українців до російської літератури, відображених на сторінках львівського журналу «Зоря» (№ 10, 13–14 за 1888 р. та № 4, 8–11 за 1889 р.) [14, с. 12–13]. Як виявиться незабаром, це стане лише прологом до подальших дискусій, що розгорнулися в 1891–1893 рр.

Б. Грінченко ініціював загальноукраїнську полеміку про шляхи розвитку української літературної мови, зокрема щодо допустимих меж впливу на неї галицької мови, започаткувавши її статтею «Галицькі вірші» в № 8–10 газети «Правда» за 1891 р. під псевдонімом Василь Чайченко. Б. Грінченкові опонував І. Франко, а згодом до дискусії долучилися чимало наддніпрянських і галицьких українців, зокрема М. Кононенко (М. Школиченко), І. Кокорудз, А. Кримський (А. Хванько), Л. Глібов, І. Верхрат-

ський (Лосун), О. Огоновський та ін. Ця гостра дискусія спричинила появу доволі солідних наукових і науково-публіцистичних публікацій. Принагідно зазначимо лише, що у працях мовознавців, літературознавців полемічні статті Б. Грінченка мали неоднозначні і часом контроверсійні оцінки [15, с. 73–79; 16, с. 85–137; 17; 18].

Ще не вляглися полемічні пристрасті публічних суперечок між українською інтелігенцією, як у травні 1892 р. Б. Грінченко, вже під псевдонімом «П. Вартовий», у газеті народовців «Буковина» розпочав нову дискусію у формі «Листів з України Наддніпрянської», що згодом перейшла в пряму полеміку «про українську національну справу» з М. Драгомановим, який як теоретик українського національного руху був великим авторитетом для частини «молодих» українців. Б. Грінченко був налаштований доволі рішуче, підтвердження чому знаходимо в його листі до О. Кониського 19.VIII.1891 р.: «А щодо радикалів... покійний Трохим [Т. Зіньківський. – *Автори*] колись казав, що українофілами можуть бути або Дон-Кіхоти або ідіоти. Але він забув ще одну групу – генералів “від українофільства”. Ні що інше, як “генеральська” пиha примушує пана Д. [М. Драгоманова. – *Автори*] не признавати ніякої логіки і вдавати з себе мало не цілоєвропейського рятівника» [19].

У «Листах з України Наддніпрянської» поміж активних політичних сил в Україні Б. Грінченко розрізняє три групи. Насамперед, це «українофіли» – старі інтелігенти, найчастіше формально пов'язані з українством, але не пов'язані з народом, пасивні й залякані урядом. Друга група – «радикали», які проповідують любов до народу, дбають про його економічні потреби, але не беруть до уваги національного питання. Третя група – «українські націонали-народолюбці», або «націоналісти» – свідомі українці-народолюбці. Це нова група в національному русі, до якої Б. Грінченко зараховує й себе і для якої він прагне накреслити програму. Для нього український народ – це незалежна нація, яка повинна мати всі права, в тому числі й право вирішувати проблеми освіти, культури, економіки, політики і громадські справи. «Свідомі націоналісти-народолюбці», за словами автора, готові здобути всі ці права, за винятком політичної незалежності, від якої вони тимчасово відмовляються, остерегаючись репресій. Ця група пропонує також працювати в контакті з іншими неросійськими народами царської імперії [14, с. 100–104]. Такі формулювання переконань молодих «націоналістів» неймовірно співзвучні тезам, висловленим у «Символі віри молодих українців».

Отже, саме в цей період інтелектуальної біографії Б. Грінченка – роки вчителювання в Олексіївській школі (літо 1887 р. – літо 1893 р.) –

завершилось його ідейне становлення як українського народолюбця-інтелектуала. Свідченням цього є «Листи з України Наддніпрянської» 1892–1894 рр. У перебігу полеміки з М. Драгомановим (відповіді останнього під назвою «Листи на Наддніпрянську Україну» здебільшого друкувалися у 1893–1894 рр. у більш розповсюдженому, ніж «Буковина», органі галицьких радикалів – журналі «Народ», тому набули чималого суспільного резонансу) Б. Грінченко актуалізував проблеми історичної місії української інтелігенції, української національної ідентичності. Написані в сільській глибинці, «Листи...» переконують у величезній життєвій та інтелектуальній силі Б. Грінченка і ставлять його в один ряд з найбільшими українськими інтелектуалами тієї доби [20, с. 259].

Полемічний запал Б. Грінченка підігрівався також тим, що М. Драгоманов надрукував у галицько-буковинських виданнях кілька критичних рецензій на його твори, в яких ретельно й прискіпливо розібрав авторські «тенденції». Ідеться, зокрема, про рецензію М. Драгоманова «“Сонячний промінь”. Повість Василя Чайченка» (1893) [21, с. 386–392]; статтю «Неправда – не просвіта» (1892) [21, с. 393–400]; замітку «Інтерес галицько-руської літератури» (1893) [21, с. 401–402]; рецензію «Твори Василя Чайченка. Том I. Оповідання. Том II. Сонячний промінь. Том III. На розпутьті» (1893) [21, с. 416–432]. У цих матеріалах М. Драгоманов пише про Б. Грінченка як про «дуже працюючого», «найплодовитішого», «найбільш уталантованого» українського письменника із тих, що з’явилися в Наддніпрянщині з 1880-х рр., однак його талант оцінює «як не дуже сильний, по крайній мірі, не яскравий: він не вирізує своїх образів і осіб так, щоб вони кидались у вічі читателеві, говорили самі за себе, навіть без умисного заміру творця або й противно їм. Такі таланти мають одначе свою ціну, тільки твори їх потребують часто світла ідеї самого автора, і, звичайно, самі автори такі те чують і охоче виставляють при своїх картинах і тенденції. Так робить і д. Чайченко, навіть аж занадто для белетриста, дуже часто переходячи в дидактику і публіцистику» [21, с. 416]. Наводимо дещо деталізований розвиток взаємин двох діячів, аби проілюструвати появу в українському русі одного з нових лідерів, які згодом захоплять уяву багатьох «молодих» українців, серед яких будуть і члени Братства тарасівців.

Таким чином амбітний і працюючий Б. Грінченко стрімко увірвався в публічну «українську національну політику» і тому закономірною виглядає його чимала популярність у 1890-х рр. серед молоді, у гуртках тарасівців, створених у багатьох містах, містечках і селах по всій Україні. За словами П. Соханя, Б. Грінченко був найяскравішим представником

молодого покоління борців за українську національну справу, які наприкінці XIX – на початку XX ст. вийшли на історичну арену як нова сила, сповнена бажання активізувати придушений російським царизмом український національно-визвольний рух [14, с. 10].

«Б. Грінченко належав до українських націонал-народолюбців – прихильників поступових національно-культурних та соціальних перетворень у напрямі до самостійного національного життя українців. Вказуючи на цю мету своїх ідейних однодумців, він зазначав, що досягти її можна, з одного боку, через “одміну сьогочасного режиму” в Росії всілякими легальними заходами, а з іншого, – “дбаючи про народний добробут, розвиваючи народну освіту й українську літературу та вмілості (штуку), силкуючися [іх] зробити цілонародним, а не панським тільки добром, силкуючися, щоб зникли ганебні назвища “пан” та “мужик”, а щоб виробилася з української нації одна національно-самосвідома освічена громада», – робить висновок С. Світленко, автор вдалої «структури інтелектуальної біографії» Б. Грінченка [20, с. 111].

Період педагогічної діяльності Б. Грінченка в Олексіївській школі на Катеринославщині збігається у часі з інтелектуальним становленням майбутніх учасників Братства Тараса Шевченка. Своє ставлення до постаті Кобзаря Б. Грінченко висловив у окремому, шостому «листі» з України Наддніпрянської: «Шевченко, є фокус (світозбір), що в ньому зійшлися всі промені народного розуму, почування та сподівання; бо він є той, що сам один у своїй душі містив усе те, що містили мільйони намученого неволею українського народу, бо він є той, кого ми звемо – геній» [14, с. 63–65]. Геніальність Т. Шевченка – у його національній самосвідомості, отож «своєю незмірною вагою, значенням у справі національного відродження свого рідного краю він є з’явищем феноменальним, єдиним, може, на світі». Б. Грінченко наголошував, що Шевченкові попередники у своїх творах ледве наслідувались згадувати про українську самостійність, а коли й згадували, то розуміли її не як самостійність нації, а як самостійність (дуже невелику) частини «єдиного і неділимого» «русского народа», самостійність з ласки цього «єдиного» народу, або «старшого брата». Шевченко ж у своїх поезіях виразно ставить самостійність українців як нації, – висновує Б. Грінченко [14, с. 65]. На тверде Грінченкове переконання, «...Шевченко перший виразно висловив ідею повної незалежності української, яко нації, і вкупі з тим зостався завсідги і всюди толерантним до інших націй, себто: висловив дещо зовсім нове, зовсім нечуване з уст у його попередників, українських письменників. ... Він був перший українець з правдивою національною свідомістю, і ніхто не пособив так, як він, вироблятися

доброму українському національному світоглядові. ... Він бо справді засвітив “світло правди, волі”, він справді українців “...сім’ю велику во тьмі і неволі, перелічив до одного, перелічив трупи”, а не українців, – і став “Іезекіїлем. І – о диво! трупи встали і очі розкрили» [14, с. 71–72].

Така оцінка Б. Грінченком значення Шевченкової творчості була значною мірою спричинена спробою М. Драгоманова «десакралізувати Шевченка», здійсненою в розлогій праці «Шевченко, українофіли й соціалізм» (датована автором 28 грудня 1878 р. і вперше надрукована в женецькому збірнику «Громада») (1879. № 4. С. 101–230). Цю працю М. Драгоманова добре знав Б. Грінченко і його шостий «лист з України Наддніпрянської» якраз і є реакцією на намагання М. Драгоманова. Б. Грінченко спеціально береться роз’яснити «національні ідеали» у Т. Шевченка. З одного боку, він зробив це з глибокого переконання в непересічності Шевченкової постаті для народжуваної української нації, а з іншого, – образ Шевченка-пророка міг добре придатися для консолідації молодішої генерації свідомих українців, які стали на позиції української культурної та національної самостійності, і до яких належав сам Б. Грінченко. Таке трактування Шевченка приваблювало українську молодь, яка згодом працюватиме у Братстві тарасівців.

Відзначимо, що часи формування ідеології майбутніх братчиків-тарасівців добре засвідчені обширним епістолярієм українських діячів, як старшого, так і молодого покоління, у справі вивчення ідей і популяризації творчості Т. Шевченка, що переважно зберігається у різних фондах Інституту рукопису НБУВ і частина якого у вигляді уривків або цілих листів вже давно опублікована у виданні «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів» [22].

Серед надрукованих уступів із великого масиву листування помітне місце посідають важливі для нашого дослідження листи Б. Грінченка до багатьох діячів та зворотні листи до нього періоду 1887–1893 рр., які значною мірою дають змогу з’ясувати і зрозуміти його роль у становленні ідеології майбутнього Братства. Зокрема, у листі до І. Липи від 09.02.1892 р. Б. Грінченко описує, як він сам зацікавився поезією Т. Шевченка: «...Я прочитав батькового “Кобзаря” і 13 років зробився тим, чим я єсть. Я якось відразу і без вагань порвав з усіма московсько-патріотичними тенденціями шовіністичного кольору (а саме до цього я прихильний був), і Тарас зробивсь мені і до цього дня зостається пророком. Я не шуткуючи кажу, що й досі я не можу думати про нього як про людину, – він і досі стоїть перед мене на такому високому п’єдесталі, що торкається головою до неба. Може, це наївна дитяча віра зробила, але я смію думати, що історія всесвітня не дає нам другого такого прикладу, як Шевченко: з мертвого

він зробив живе – “Трупи встали і очі розкрили” (цей образний вислів він дослівно використав у 6-му «листі з України Наддніпрянської». – *Автори*) [22, с. 143]. Це уявляється примітним фактом, що знаменував не тільки розширення кола читання, а й утвердження в його свідомості української інтелектуальної домінанти, ядра його інтелектуальної структури. Б. Грінченко став українцем і почав писати українською мовою [20, с. 252].

Грінченків прихід до українства через знайомство з Кобзарем ще раз засвідчений ним у листі до К. Паньківського від 17.08.1892 р.: «Шевченко зробив з мене зараз українського націонала (хоч і чудно се казати про хлопця 13–14 років), – його поезія була вже мені не жартом (на відміну від «Енеїди» чи байок Є. Гребінки. – *Автори*), а його “Кобзар” зробився моєю євангелією» [22, с. 148].

Творчість Т. Шевченка є однією з найголовніших тем у листуванні Б. Грінченка 1883–1893 рр. з багатьма кореспондентами, серед яких помітне місце посідають члени майбутнього Братства тарасівців. Знайомство молоді з творчістю й ідеями Т. Шевченка створює в її середовищі своєрідний культ поета, що яскраво відобразиться в назві організації.

Про захоплення поетом Б. Грінченко відверто пише в листах до своєї майбутньої дружини М. Гладиліної 1883 р., залучаючи її на бік української національної діяльності [22, с. 75]. Характерно, як в листі до Марії Грінченко передає тяжкі асоціації (навіяні відомостями про велелюдний похорон І. Тургенєва), пов’язані із занедбаністю могили Т. Шевченка, «нашого народного поета, мученика ідеї, сина народа. Там, над Дніпром, стоїть вона, боки її пообвалювалися, хрест, згори донизу списаний прізвищами тих, хто був на цій великій могилі, підгнив і впав. І не можна оправити могилу, не можна нового хреста поставити – поліціанти, маючи наказ “свыше”, не дають і підходити до могили. Це вже більше не велика могила великого поета, до котрої сходилися поклонитися українці, – це вже тепер шпильок, потоптаний поліціантськими ногами. ... Що для мене важливіше: твори Тургенєва чи Шевченкові твори, котрих не то що друкувати, а й читати не дають. Ні, я плачу, та тільки плачу за своїх, бо у нас, українців, стільки того горя й муки, що нема змоги плакати по чужому горю» [22, с. 75–76]. Між іншим, цей лист засвідчує важливість образу Шевченкової могили як для самого Б. Грінченка, так і для багатьох молодих національно свідомих українців – майбутніх тарасівців. Невипадково заснування Братства відбулося під час спеціально спланованих відвідин поетової могили І. Липою та його товаришами.

Із листування Б. Грінченка 1880–1891 рр. ясно постають головні справи в його громадській діяльності: він цікавився підготовкою до видання книги

С. Кулябки про Т. Шевченка (лист до М. Грінченка від 13.11.1883 р.), збиранням коштів на відкриття ремісничої школи імені Т. Шевченка в Канівському повіті (лист до неї ж від 20.11.1883 р.) [22, с. 76]; переймався зупиненням робіт з реставрації Шевченкової могили (листи до І. Зозулі від 05.12.1883 р. [22, с. 76] і М. Гладиліної від 11.12.1883 р.) [22, с. 77]; клопотанням біографа Шевченка С. Кулябки до Харківської губернської земської ради про асигнування грошей на монумент Шевченкові (лист до М. Грінченка від 11.12.1883 р.) [22, с. 77]; виданням Шевченкових творів, вже переписаних і надісланих йому Т. Зіньківським (лист до М. Гладиліної від 12.01.1884 р.) [22, с. 79]. У справі цензурних перепон щодо видання Шевченкових творів він листується з авторитетним бібліографом М. Ф. Комаровим (лист до Б. Грінченка в лютому 1884 р.) [22, с. 80], Т. Зіньківським (лист до Б. Д. Грінченка від 16.01.1885 р.) [22, с. 84].

Як видно з листування, Б. Грінченко занурений у всі українські справи другої половини 1880-х – початку 1890-х років, отримуючи інформацію від багатьох своїх дописувачів. Зокрема, засвідчена його поінформованість задовго до виникнення Братства в 1891 р. про початки творчості молодого талановитого поета, майбутнього члена Братства М. Кононенка (лист М. Ф. Комарова до Б. Грінченка від 03.01.1884 р.) [22, с. 90]. Б. Грінченко також листувався з народним учителем, тоді вже відомим письменником і майбутнім членом Братства І. Зозулею (І. Спілкою) (лист Б. Грінченка до І. Зозулі від 15.07.1886 р.) [22, с. 90]. У розлогоді листі Б. Грінченка до товариша з оцінкою творчості Т. Шевченка (від 07.08.1886 р.) яскраво виявляється його надзвичайно глибока обізнаність із Кобзаревою творчістю [22, с. 90–93]. Шевченківська тема є головною в листуванні Б. Грінченка 1886–1888 рр. із його найближчим однодумцем Т. Зіньківським [22, с. 105].

З опублікованих листів видно, як на початок 1890-х років Б. Грінченко стає одним із провідних шевченкознавців, визнаних в українському громадському середовищі. Про це свідчить його листування з шанувальником і знавцем творчості Т. Шевченка Т. Зіньківським у 1889–1890 рр., який тоді жив у Петербурзі, активно спілкувався з діячами місцевої української громади і регулярно повідомляв Б. Грінченку новини про її діяльність [22, с. 108, 110–111, 111–112, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 123, 124]. На прохання Б. Грінченка Т. Зіньківський передав у Петербурзі «старому громадівцю» В. Беренштаму бажання видавати твори Т. Шевченка «метеликами», тобто невеликими і дешевими брошурами для народу, замість запланованого В. Беренштамом ілюстрованого «Кобзаря», який був би недоступним за ціною для селян [22, с. 111–112]. Як і побоювався Б. Грінченко, справа з виданням ілюстрованого «Кобзаря», відображена в листуванні друзів,

зрештою «замерзла», як через брак працівників, так і через високу вартість проєкту [22, с. 110–111, 112–113, 117, 119, 120].

Українську громадськість тоді дуже турбувала нез'ясованість щодо юридичних прав на видання творів Т. Шевченка. «Утаємниченість» бентежила Б. Грінченка (лист Т. А. Зіньківського до Б. Грінченка і М. Грінченко, від 29.03.1890 р.). Т. Зіньківський повідомляв з Петербургу, що «власителем видання є Беренштам, але останній “сам за себе не виступав, а підставляє за себе іншу яку личину – се його тайна”». (Насправді право на видання творів Шевченка К. Гамалія одержав від Є. Трегубова 14.XI 1888 р., а 20.I.1892 р. Гамалія передав ці права В. Науменкові) [22, с. 123–124]. Чутки про «нецільове» використання коштів із прибутків за видані Шевченкові твори, отримані Б. Грінченком від Т. Зіньківського, спричинили роз'яснення справи Б. Грінченкові впливовим серед старших українців бібліографом М. Комаровим. У листі до Б. Грінченка з Одеси (серпень 1891 р.) він спеціально детально пояснював витратні статті коштів і шкодував, що «багато брехень розпустили, і шкода велика, що земляки так довіряють тим брехням». А нарікання Т. Зіньківського на «непрозорі справи» діячів Петербурзької громади з виданням Шевченкових творів назвав «відомостями зовсім з непевного джерела» [22, с. 133–134]. Крім цікавих конкретних деталей, пов'язаних з виданням Шевченкового спадку, цей та інші листи М. Комарова до Б. Грінченка засвідчують, що на початку 1890-х рр. Борис Дмитрович вже мав репутацію авторитетного громадського діяча і в середовищі старших українських працівників.

Справа закінчилася тим, що Б. Грінченко самостійно звернувся безпосередньо до В. Беренштама за роз'ясненнями і відповідями на дразливе для української громади питання про «юридичне право власності на видання Шевченкових творів» (лист Б. Грінченка до В. Беренштама від 16.09.1891 р.) [22, с. 134–136]. На його переконання, ця справа «не єсть приватна справа, але ціловкраїнська». Тому він насмілився вдатися до Беренштама з відвертими запитаннями, кому, якщо не Беренштамові, належить юридичне право на Шевченкові твори, і очікував відвертої відповіді. Однак найбільше його непокоїв «сумний факт», що твори поета «зостаються досі народові невідомими», а видані книжки потрапляють до рук книгарям-спекулянтам. Б. Грінченка непокоять високі ціни на виданий «Кобзар», порівняно з надрукованими творами Пушкіна: «і доки ми видаватимем “Кобзаря” по рублю, доти народ читатиме Гауків чи Бов (персонажі народних казок. – *Автори*), а то й – хоч нічого і не тямлючи в їх – Пушкіна та Лермонтова, а не “Кобзаря”. Коли вже не можна було дати дешевого “Кобзаря”, то, здається, не було перешкод видати

метеликами хоч найголовніші його твори, такі, що цензура їх пустила б». Крім того, його обурює оформлення Шевченкових видань, «бо становляться на їх московські заголовки... Це не дурничка – московський заголовок на укр[аїнському] творіві, – це злочинство проти їх автора» [22, с. 135]. Це й спонукало Б. Грінченка звернутися до В. Беренштама за роз'ясненнями, аби заспокоїти сум'яття серед української інтелігенції. На його переконання, добре було б, аби «власники прав зріклися свого юридичного права на Шевченкові твори і зробили б їх таким чином цілогородською власністю, щоб хоч книгарі, задля своєї спекулятивної мети розповсюдили в народі Тарасові твори, як то вони роблять тепер з творами Лермонтовими та Пушкіновими». Б. Грінченко сподівається, що українська громадськість побачить в його словах лише щиру прихильність до рідної справи [22, с. 135–136].

Зростає авторитет Б. Грінченка серед галицької інтелігенції. Саме до нього листом від 21.02.1890 р. звертається відомий галицький громадський діяч, журналіст і видавець К. Паньківський у справах матеріальної підтримки рідні Т. Шевченка, для чого було зібрано кошти в Галичині [22, с. 121]. Б. Грінченко підтримує взаємини з відомим шевченкознавцем, редактором у 1890–1897 рр. «Зорі» В. Лукичем (В. Левицьким). Зокрема, у листі від 25.08.1891 р. йдеться про можливість 4-томного видання Шевченкових творів та перспективи його продажу [22, с. 133]. У листі до В. Лукича від 14 (26).11.1891 р. Б. Грінченко пише, що наддніпрянцям треба переймати видавничий досвід галицьких українців, однак наполягає на використанні наддніпрянської мови як основи для мови літературної та наголошує на необхідності дбати про чистоту української мови [22, с. 138].

У часи заснування Братства тарасівців, на початку 1890-х років, Б. Грінченко активно листувався у найрізноманітніших, найперше Шевченкових, справах із багатьма молодими українцями, які пізніше увійдуть до організації, зокрема М. Дикаревим [22, с. 140], І. Череватенком [22, с. 141], Д. Ткаченком [22, с. 145, 146, 149, 150, 153, 157] та ін.

Про справи популяризації Шевченкової спадщини серед молоді Б. Грінченко на початку 1890-х років спілкувався із засновником Братства тарасівців І. Липою. У їхньому листуванні йшлося про можливості видання «колись складеного нами (молоддю) “Кобзаря”» (листи І. Липи (Тонкошкура) до Б. Грінченка, грудень 1892 р.) [22, с. 151, 153]. У листі-відповіді від 21.01.1893 р. Б. Грінченко спростовував побоювання І. Липи щодо небезпечності розповсюдження в народі Шевченкових «Гайдамаків»,

наголошуючи, що «революції не викликаються книжками, коли не мають підстав у житті» [22, с. 154].

З опублікованих витягів із згаданого листування виразно видно, що Б. Грінченко був визнаним громадським авторитетом у тодішньої української молоді. Наприклад, 07.02.1893 р. О. Тулуб від імені «літературної громадки (молодої)» запрошував Б. Грінченка взяти участь у підготовці та виданні в Галичині літературно-наукового збірника на справу спорудження пам'ятника Т. Шевченку у Львові [22, с. 154]. Про запросини Б. Грінченка до цього проєкту також ішлося в листі А. Кримського до Б. Грінченка від 23.02.1893 р. [22, с. 155]. М. Яценко листом від 15.02.1893 р. запрошував Б. Грінченка до участі у відзначенні роковин «безсмертного велетня нашого Т. Шевченка, котрі відбудуться у нас – харківської, україно-руської молодіжці купно з старими, 26 лютого, і вельми шануючи Вашу повсякчасну працю на користь рідній батьківщині України-Русі, ми щиро прохаєм Вас зробити нам велику честь» [22, с. 154–155].

Надзвичайно цікавим для нашої теми є лист І. Липи до Б. Грінченка від 16.03.1893 р. з Харкова, в якому детально описані подробиці підготовки та святкування Шевченкових роковин. Важливо, що автор повідомляв як про окремі зібрання «молодих» українців, так і про спільні збори із «старими» діячами, хоча «старі» «тільки декого запрошують з молодіжці на свою раду» [22, с. 155]. Тогорічне святкування харківські українці «справляли укупі з старими». На захід зібралося 90–100 осіб. Присутніх «вітали гості поляки двома рефератами, далі вітали гості вірмени рефератом», після чого були зачитані вітальні «теплі й дуже симпатичні листи від Кониського, Левицького, Чайченка, Паньківського, Комара... Словом, духовно тут єдналося сливе усе, що єсть найкращого у нас на Україні-Русі. Як на мене, то се був найкращий час через усі роковини». У листі мимоволі передано доволі ревне ставлення «молодих» до представників старшого покоління, серед яких присутніми були етнограф П. Єфименко (його виступ сподобався молоді) і С. Русова, реферат якої «був написаний у такому тоні, що нікого не образив, хоч виразно провів думки молодіжці і відніс навіть найкраще укр[аїно]фільство до старих, до минулості». І. Липа повідомляє про «слово» на засіданні, у якому «референт добре вилаяв молодіж, сказав, що немає там ні спільності, ні єдності, ні діла ніякого, ні навіть користі хоч найменшої», а далі «зачепив і старих, що немає у них віри, що немає бажання допомагати молодіжці і, нарешті, виголосив, щоби йшли й старі й молоді «до згоди»! Старі нічого на се не сказали, але молодіж, більшість її, була ображена. Власне я скажу, що багато в словах референта було правди, але чимало й гіперболи, а ще менш тактовності» [22, с. 155–157].

Оптимізм Б. Грінченка щодо використання Шевченкових ідей в політичній програмі молодуюкраїнців підживлювали відомості про побожне ставлення до поетів і творчості Шевченка з багатьох українських теренів. Наприклад, М. Дикарев у листі до нього від 11.04.1892 р. із Воронежа повідомляв: «... Треба Вам завважити, що я й “Кобзаря” й “Енеїду” читаю досить виразно, а це читання збільшує вплив... В Полтавщині одному освіченому українцеві траплялось бачити таку сцену увечері на 1-й день Різдва. Поки збирається на стіл страва, молодий хазяїн-коваль читає гостям “Кобзаря”. Гости, слухаючи, усміхаються. Сестра цього коваля, неграмотна дівчина, могла продекламувати усього “Кобзаря”, котрого вона багато де й не розуміла, але уподобала за музикальність мови» [22, с. 144].

Отже, як видно із залучених матеріалів та епістолярію, 1887–1893 рр. стали в біографії Б. Грінченка етапом інтелектуальної зрілості, коли «олексі-ївський учитель» цілеспрямовано популяризував творчість Т. Шевченка, аби перетворити ідеї поета на підґрунтя національної програми молодого покоління української національно свідомої молоді. Його громадська діяльність набула не лише прикладного освітянсько-культурницького, а й суспільно-політичного теоретичного сенсу. Таким чином, Б. Грінченка можна вважати одним із провідних ідеологів Братства тарасівців.

Дослідження національних ідей і популяризація творчості Т. Шевченка, участь у загальноукраїнських публічних дискусіях 1887–1893 рр. зробили його широко відомим у середовищі молодих українців і надихали їх до національно-політичної роботи. З іншого боку, Б. Грінченко перетворюється на одного з найактивніших діячів українського національного руху. Його самовіддана національно-культурна діяльність високо оцінюється як молоддю, так старшими українськими національними робітниками. Відображені в Грінченкових «Листах з України Наддніпрянської» національні ідеї набули концептуального характеру щодо місії інтелігенції у перетворенні українського народу в самосвідому націю. Захоплений національними ідеями Т. Шевченка, Б. Грінченко вдало використовував їх для становлення ідеології нового покоління українських діячів.

Список бібліографічних посилань

1. Липа І. Братерство тарасівців. Спомини. *Літературно-науковий вісник*. 1925. Т. 87. Кн. 7–8. С. 262–267.
2. Наумов С. О. Братство тарасівців (Ч. 1). *Український історичний журнал*. 1999. № 5. С. 36–44.
3. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і мате-

ріяли. Т. І. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Мюнхен : Сучасність, 1983. 510 с. URL: <http://surl.li/nhwxq> (дата звернення: 10.09.2023).

4. Наумов С. О. Братство тарасівців (Ч. 2). *Український історичний журнал*. 1999. № 6. С. 55–63.

5. Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): монографія. Харків, 2006. 344 с.

6. Енциклопедія українознавства: словникова частина. Париж – Нью-Йорк : Молоде життя, 1976. Т. 8. С. 2805–3200.

7. Мірчук П. Микола Міхновський: апостол української державності. Філадельфія : Т-во укр. студіюючої молоді імені М. Міхновського, 1960. 136 с.

8. Загірня М. Спогади / упоряд. Л. Л. Неживої. Луганськ : Шлях, 1999. 160 с.

9. Лавров Ю. П. Братерство Тарасівців. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1 : А–В. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Braterstvo_Tarasivtsiv (дата звернення: 25.09.2023).

10. «Profession de foi» молодих українців. (Читане на Тарасові роковини 1893 року в університетському місті на Україні). *Правда (місячник для словесности, науки и політики)*. 1893. Т. XVII. Вип. Л. Квітень. С. 201–207.

11. Дорошенко В. В. Українство в Росії: новітні часи. Відень : Накладом «Союза визволення України», 1916. 114 с. URL: <http://surl.li/nhwxb> (дата звернення: 02.09.2023).

12. Липа Ю. Тарасівці. *Літературно-науковий вісник*. 1925. Т. 88. Кн. 12. С. 337–353.

13. Пастух Б. Борис Грінченко – безкомпромісний лицар національної ідеї : публіцистичне есе. Луганськ : Книжк. світ, 1998. 164 с.

14. Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. Київ : Ін-т укр. археографії, 1994. 189 с.

15. Шерех Ю. Мовна дискусія 1891–1893 років і участь у ній Івана Франка. Мюнхен : Рідне слово, 1946. Ч. 6. С. 73–79.

16. Погрібний А. Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно-естетичної еволюції. Київ : Либідь, 1990. 232 с.

17. Статєєва В. Місце Б. Грінченка в дискусії про українську мову 1891–1892 років. *Zbruc̣h*. URL: <https://zbruc.eu/node/57726> (дата звернення: 20.09.2023).

18. Друль О. Право на галицькість. *Zbruc̣h*. URL: <https://zbruc.eu/node/57752> (дата звернення: 20.09.2023).

19. Возняк М. Матеріяли до історії українського письменства XIX в. *Zbruc̆*. URL: <https://zbruc.eu/node/57479> (дата звернення: 15.09.2023).

20. Світленко С. Борис Грінченко: структура інтелектуальної біографії. *Ейдос*. 2014–2015. Вип. 8. С. 247–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eidos_2014-2015_8_20 (дата звернення: 02.09.2023).

21. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 2. 592 с.

22. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. Київ : Наук. думка, 1966. 492 с. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis.htm> (дата звернення: 02.09.2023).

References

1. Lyra, I. (1925). Braterstvo tarasivtsiv. Spomyny [Brotherhood of Tarasivtsi. Memories]. *Literaturno-naukovy visnyk – Literary and Scientific Bulletin*, 87(7-8), 262-267 [in Ukrainian].

2. Naumov, S. O. (1999). Bratstvo tarasivtsiv (Ch. 1) [Brotherhood of Tarasivtsi (Part 1)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 36-44 [in Ukrainian].

3. Hunchak, T., Solchanyk, R. (Comp.). (1983). *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materiialy. Tom I.* [Ukrainian social and political thought in the 20th century. Documents and materials. V. 1]. Miunkhen: Suchasnist [in Ukrainian]. Retrieved September 10, 2023, from <http://surl.li/nhwxq> <https://zbruc.eu/node/57752>

4. Naumov, S. O. (1999). Bratstvo tarasivtsiv (Ch. 2) [Brotherhood of Tarasivtsi (Part 2)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 55-63 [in Ukrainian].

5. Naumov, S. O. (2006). *Ukrainskyi politychnyi rukh na Livoberezhzhi (90-i rr. XIX st. – liutyi 1917 r.): monohrafiia* [Ukrainian political movement on the Left Bank (90s of the 19th century – February 1917)]. Kharkiv [in Ukrainian].

6. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: slovnykova chastyna* [Encyclopedia of Ukrainian studies: dictionary part]. (1976). Paryzh – New York: Molode zhyttia, 8, 2805-3200 [in Ukrainian].

7. Mirchuk, P. (1960). *Mykola Mikhnovskiy: apostol ukrainskoi derzhavnosti* [Mykola Mikhnovskiy: apostle of Ukrainian statehood]. Filadelfiia [in Ukrainian].

8. Zahirnia, M. (1999). *Spohady. L. L. Nezhyvoi (Comp.)*. [Memories]. Luhansk: Shliakh [in Ukrainian].

9. Lavrov, Yu. P. (2003). *Braterstvo Tarasivtsiv*. [Brotherhood of Tarasivtsi].

Encyclopedia of the history of Ukraine. Vol. 1. V. A. Smoliy and others (Eds.). (Vols. 1-10; vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Retrieved September 25, 2023, from http://www.history.org.ua/?termin=Braterstvo_Tarasivtsiv

10. “Profession de foi” molodykh ukraintsiiv. (Chytane na Tarasovi rokovyny 1893 roku v universytetskomu misti na Ukraini) [“Profession de foi” of young Ukrainians. (Read on Taras’ anniversary in 1893 in a university town in Ukraine)]. (1893). *Pravda (misiachnyk dlia slovesnosti, nauky y polityky) – Pravda (monthly magazine for literature, science and politics)*, T. XVII, Vyp. L. Kvitin, 201-207 [in Ukrainian].

11. Doroshenko, V. V. (1916). *Ukrainstvo v Rosii: noviishi chasy* [Ukrainianness in Russia: modern times]. Viden: Nakladom “Soiuzna vyzvolennia Ukrainy” [in Ukrainian]. Retrieved September 2, 2023, from <http://surl.li/nhwxh>

12. Lypa, Yu. (1925). Tarasivtsi [Tarasivtsi]. *Literaturno-naukovyi visnyk – Literary and Scientific Bulletin*, 88(12), 337-353 [in Ukrainian].

13. Pastukh, B. (1998). Borys Hrinchenko – bezkompromisnyi lytsar natsionalnoi idei: Publitsystychnne ese [Borys Grinchenko – an uncompromising knight of the national idea: Journalistic essay]. Luhansk: Knyzhkovyi svit [in Ukrainian].

14. Hrinchenko, B., Drahomanov M. (1994). *Dialohy pro ukrainsku natsionalnu spravu* [Dialogues on the Ukrainian national cause]. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhheohrafii [in Ukrainian].

15. Sherekh, Yu. (1946). *Movna diskusiia 1891-1893 rokiv i uchast u nii Ivana Franka* [Language discussion of 1891-1893 and Ivan Franko’s participation in it]. Miunkhen: Ridne slovo [in Ukrainian].

16. Pohribnyi, A. H. (1990). Borys Hrinchenko v literaturnomu rusi kintsia XIX – pochatku XX st. Pytannia ideino-estetychnoi evoliutsii [Borys Grinchenko in the literary movement of the late 19th and early 20th centuries. The issue of ideological and aesthetic evolution]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

17. Statieieva, V. Mistse B. Hrinchenka v diskusii pro ukrainsku movu 1891-1892 rokiv [B. Grinchenko’s place in the debate on Ukrainian language in 1891-1892]. *Zbruc – Zbruc* [in Ukrainian]. Retrieved September 20, 2023, from <https://zbruc.eu/node/57726>

18. Drul, O. Pravo na halytskist [The right to Galicianness]. *Zbruc – Zbruc* [in Ukrainian]. Retrieved September 20, 2023, from <https://zbruc.eu/node/57752>

19. Vozniak, M. Materialy do istorii ukrainskoho pysmenstva XIX v. [Materials for the history of Ukrainian literature of the 19th century]. *Zbruc – Zbruc* [in Ukrainian]. Retrieved September 15, 2023, from <https://zbruc.eu/node/57479>

20. Svitlenko, S. (2014-2015). Borys Hrinchenko: struktura intelektualnoi

biohrafii [Borys Grinchenko: the structure of an intellectual biography]. *Eidos – Eidos*, 8, 247-268 [in Ukrainian]. Retrieved September 2, 2023, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eidos_2014-2015_8_20

21. Drahomanov, M. P. (1970). *Literaturno-publitsystychni pratsi*. Vol. 2. [Literary and journalistic works]. (Vols. 1-2. Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

22. T. H. Shevchenko v epistoliarii viddilu rukopysiv [T. G. Shevchenko in the epistolary of the manuscripts department]. (1966). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Retrieved September 2, 2023, from <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis.htm>

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023.

Yurii Bezzub,

Senior Lecturer,

Department of Historical and Civic Education

Institute of In-Service Training

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv 04053, Ukraine

e-mail: y.bezzub@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4978>

Web of Science Researcher ID: GNM-9515-2022

Scopus Author ID: 57218449833

Iryna Bezzub,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: irabezzub@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>

Web of Science Researcher ID: GNP-5437-2022

Boris Hrinchenko and the Brotherhood of Tarasivtsi (Sources for the Intellectual and Political Biography of an Outstanding Ukrainian)

The article attempts to analyze the place of B. Hrinchenko in the Ukrainian movement of the late 1880s and early 1890s against the background of preparations for the creation, emergence of the program and activities of the “Brotherhood of tarasivtsi”. Despite the importance of this episode in B. Hrinchenko intellectual and political biography, it has not yet been definitively clarified. This is explained by the limitation of the documentary base and the small number and inconsistency of ego-documents for clearly highlighting the issue of B. Hrinchenko’s role in the Brotherhood. In such

conditions, the authors proposed to change the search vector via the expansion of the research field. It is an attempt to examine Hrinchenko's public activity in the broader context of the intellectual development of the young generation of the Ukrainian intellectuals, whose representatives provided the organizational forms for the nascent movement of "Ukrainian national patriots" in the form of regional groups and circles, which united into the "Brotherhood of tarasivtsi".

The transformation of B. Hrinchenko in the late 1880s – early 1890s into one of the central figures of the Ukrainian national revival, authoritative at the same time among "old cultural worker" and "young national patriots", is shown. This transformation of a folk teacher into one of the public leaders was caused by B. Hrinchenko's attempt to put T. Shevchenko's idea of separateness and independence of the Ukrainian nation at the center of the political doctrine developed by the youth national movement. It was in such conditions that the "Brotherhood of tarasivtsi" appeared as the first attempt to politicize the Ukrainian movement in the early 1890s against the background of the dominant national and cultural work of the "senior" ("ukrainophile") intellectuals.

It was concluded that B. Hrinchenko should be considered as one of the leading creators of the ideology of "young national patriots", which, even if only for a short time, will find practical embodiment in the youth "Brotherhood of tarasivtsi".

Keywords: Borys Hrinchenko, Brotherhood of tarasivtsi, Taras Shevchenko, Ukrainian national movement, intellectual biography, political views, ideology, nation.